fat Efendi'nin (ö. 1894), önce *Bergüzâr* (Hanya 1291), daha sonra da *Bergüzâr-ı Ahlâk* (İstanbul 1315, 1318) adıyla yayımlanan eserleri sayılabilir. *Ahlâk-ı Alâî*'nin Batı dillerine tercüme edildiği de bilinmektedir (bk. *İA*, VI, 710). Latin harfleriyle de iki ayrı cilt halinde ve bazı konuları kısaltılmak suretiyle sadeleştirilerek yayımlanmıştır; Hüseyin Algül tarafından neşre hazırlanan I. cilt (İstanbul 1974), mukaddime ile birinci bölümü, Ahmet Kahraman'ın yayımladığı II. cilt ise (İstanbul, ts.) diğer bölümleri ihtiva etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Bulak 1248; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 652-691; *Osmanlı Müellifleri*, I, 400-401; III, 61; Bursalı Mehmed Tâhir, *Ahlâk Kitaplarımız*, İstanbul 1939, s. 26; M. Ali Aynî, *Türk Ahlâkçıları*, İstanbul 1939, s. 83-86; Ferid Kam, "Kınalızâde Ali Çelebi", *DEFM*, I/4 (1332), s. 357-379; Yusuf Ziyâ, "Kınalızâde Ali Efendi'nin Terbiye Telâkkîsi", *Mihrab*, sy. 4, İstanbul 1340, s. 100-105; Celâl Saraç, "Ahlâk-ı Alâî", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, I, Ankara 1959, s. 19-28; Agâh Sırrı Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *TDAY Belleten 1963*, Ankara 1964, s. 97; Abdülhak Adnan-Adıvar, "Kınalızâde", *İA*, VI, 709-711; Abdülkadir Karahan, "Osman-Zâde Tâib", *İA*, IX, 456; Hasan Aksoy, "Ahlâk-ı Alâî", *İBA*, I, 107-108.

 AHMET KAHRAMAN

AHLÂK-ı CELÂLÎ

(أخلاق جلالى)

Celâleddin ed-Devvânî'nin (ö. 908/1502) ahlâk felsefesiyle ilgili Farsça eseri.

Kelâm, felsefe ve tasavvuf âlimi Celâleddin ed-Devvânî'nin, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın isteği üzerine oğlu Sultan Halil için (ö. 882/1477) kaleme aldığı ve *Levâmiʿu'l-işrâḳ fî mekârimi'l-aḫlâḳ* adını verdiği eser, sonraları *Aḫlâḳ-ı Celâlî* diye tanınmıştır. Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Aḫlâḳ-ı Nâṣırî*'sinden sonra Farsça ahlâk kitaplarının en meşhuru olup Devvânî'nin en beğenilen eseridir. *Aḫlâḳ-ı Celâlî*, başlıkların değişik olması, yapılan bazı ekleme ve çıkarmalar, kendine has ifade tarzı istisna edilirse, şekil ve muhteva yönünden *Aḫlâḳ-ı Nâṣırî*'nin bir kopyasıdır. Bu sebeple ahlâk psikolojisi bakımından büyük ölçüde Tûsî vasıtasıyla İbn Miskeveyh'in *Tehẕîbü'l-aḫlâḳ*'ına, tasavvufî düşünceler açısından Gazzâlî'nin *İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn*'ine, devlet ve siyaset ahlâkı konularında Fârâbî'nin *el-Medînetü'l-fâżıla* ve *es-Siyâsetü'l-medeniyye*'sine dayanır.

Eser, bir mukaddime ile üç bölümden meydana gelmiştir. "Tehzîbü'l-ahlâk" başlığı altında ahlâkın düzeltilmesi ve güzelleştirilmesi konusuna ayrılan ilk bölüm, on "lemʿa"dan oluşur. "Tedbîrü'l-menzil" başlıklı aile ahlâkı ve idaresinin işlendiği ikinci bölüm altı lemʿa, "Siyâsetü'l-müdün" adlı siyasî ve sosyal ahlâk konularının işlendiği üçüncü bölüm ise yedi lemʿadır. *Aḫlâḳ-ı Celâlî*'nin sonunda Eflâtun, Aristo ve diğer bazı filozofların hakîmane öğütlerini ihtiva eden ifadeler bulunur.

Selefleri İbn Miskeveyh ve Tûsî gibi, Devvânî de dünya hayatının düzeni için üç şeyin gerekli olduğunu belirtir: Kanun, siyasî yönetici ve servet. Ona göre kanun şeriattır; siyasî yönetici (imam) ise insanları her bakımdan mükemmel olmaya sevkedebilecek kabiliyette seçkin kişidir. O, Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve Peygamber'in vekilidir. Fârâbî'nin faziletli olan ve olmayan ülke (medîne) ayırımı *Aḫlâḳ-ı Celâlî*'de de yer alır. Adaletin hüküm sürdüğü faziletli ülkede rütbe ve mevkiler ehliyet ve liyakat esasına göre dağıtılmalıdır. Âdil bir yönetimde her insan kabiliyetine göre ulaşabileceği en yüksek mertebeye çıkabilir. Âdil olmayan iktidar ise baskıya dayanır. Devvânî'ye göre toplum âlimler, askerler, tüccar-sanatkâr-işçiler ve çiftçilerden oluşan dört zümreye ayrılır. Eserde insanlar, daha önce Gazzâlî'de görüldüğü üzere, ahlâkî tabiatları ve eğitime yatkınlıkları bakımından beş zümreye ayrılmıştır: Tabiatları tamamıyla iyi olup iyiliği yaşatma kudretinde olanlar, iyi tabiatlı olmakla birlikte tesir gücü olmayanlar, iyilik ve kötülüğü eşit derecede müsait tabiatlılar, kötü olmakla birlikte başkalarına kötü tesiri olmayanlar, kötü ve tesirli olanlar.

Sanatlı ve ağdalı bir dille yazılmış olan eser, İran'da ve İran dışında birçok defa basılmış (bk. Nefîsî, I, 267), ayrıca W. T. Thompson tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (*Pratical Philosophy of the Muhammadan People*, London 1839; Lahor 1895).

BİBLİYOGRAFYA :

Devvânî, *Aḫlâḳ-ı Celâlî*, Leknev 1334 hş.; Ethé, *Târîḫ-i Edebiyyât*, s. 268; Rızâzâde Şafak, *Târîḫ-i Edebiyyât-ı Îrân*, Tahran 1341, s. 358; Nefîsî, *Târîḫ-i Naẓm u Neŝr*, I, 267; Zehrâ-yı Hânleri (Kiyâ), *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 38; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1672-1675; Hânbâbâ, *Fihrist*, I, 135; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 475; Muammer Eroğlu, "Devvânî", *İA*, III, 566; Ann K. S. Lambton, "al-Dawānī", *EI²* (Fr.), II, 179-180; G. M. Wickens, "Aklāq-e Jalālī", *EIr.*, I, 724.

 M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

AHLÂK-ı CEMÂLÎ

(أخلاق جمالى)

Yaşadığı dönemde Cemâlî olarak anılan Cemâleddin Aksarâyî'nin (ö. 791/1389) kaleme aldığı Türkçe ahlâk kitabı

(bk. CEMÂLEDDİN AKSARÂYÎ).

AHLÂK-ı MANSÛRÎ

(أخلاق منصورى)

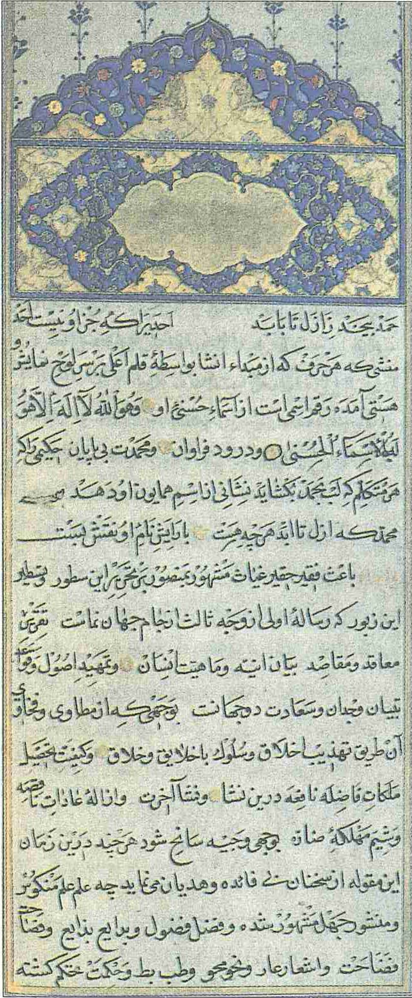
Sadreddin eş-Şîrâzî'nin oğlu Gıyâseddin Mansûr'un (ö. 948/1541-42) ahlâka dair Farsça risâlesi.

Zamanının en büyük âlimlerinden olup, Arapça ve Farsça birçok kitap yazmış bulunan Gıyâseddin Mansûr'un bu eseri, onun "Câm-ı Cihannümâ" adını verdiği, ancak yazmaya muvaffak olamadığı büyük bir felsefe ansiklopedisinin üçüncü faslının ilk risâlesidir. Bu hususu yazar *Aḫlâḳ-ı Manṣûrî*'nin mukaddimesinde açıkça belirtmektedir.

Eser "mecelle" adı altında iki ana bölüme ayrılmaktadır. İnsanın mahiyeti ve iki cihan saadetini elde etme konularına tahsis edilen birinci ana bölüm, müellifin "tecelliye" adını verdiği dört alt bölümden oluşur. Birinci alt bölümde "mücerred nefs"in mahiyeti ve "rûh-i aʿzam", ikincisinde insanın anatomisi, üçüncüsünde insanın "halîfe-i rahmân" oluşu ve dördüncüsünde de mutluluğa ulaşmanın yolları anlatılmaktadır. Bu ana bölümde tasavvufî görüşlere de yer verilmiş ve bu görüşler Mevlânâ'dan alınan bazı beyitlerle izah edilmeye çalışılmıştır.

Ahlâk güzelliğine, insanın yaratan ve yaratılanlarla münasebetine tahsis edilen ikinci ana bölüm de üç alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde bilginlerin ahlâk hakkındaki düşüncelerine temas edilmekte, ikincisinde hükümdarların faziletleri ve yönetimleri sırasında uymaları gereken kurallar ve üçüncüsünde de ruh sağlığının korunması konuları işlenmektedir. Ayrıca eserin sonunda ilâhî aşktan bahseden kısa bir hâtime yer almaktadır.

Henüz basılmamış olan *Aḫlâḳ-ı Manṣûrî*'nin Türkiye'de (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3521/9, vr. 216-255), İran'da ve Avrupa kütüphanelerinde birçok yazma nüshası vardır.

Müellif hattı *Ahlâk-ı Manṣûrî*'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3521/9)

BİBLİYOGRAFYA :

Flügel, *Handschriften*, III, 292-293; Rieu, *Supplement to the Catalogue*, London 1895, s. 108; Âgā Büzürg-i Tahrânî, *eẕ-Ẕerî ͑a ilâ teṣânîf-i'ş-Şî ͑a*, Necef 1936, I, 378-379; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1534.

 ORHAN BİLGİN

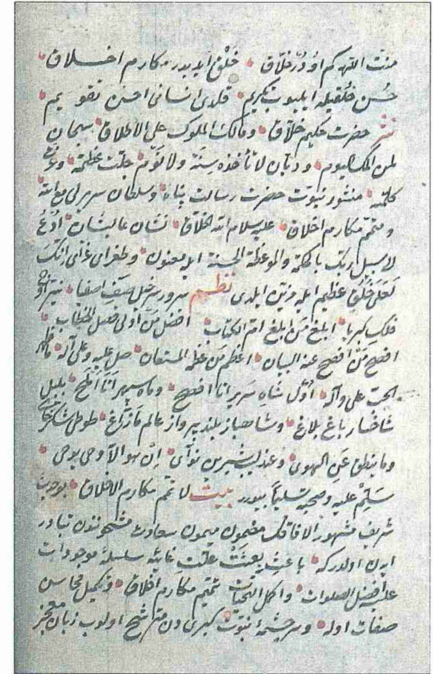
AHLÂK-ı MUHSİNÎ
(أخلاق محسنى)

Hüseyin b. Ali el-Kâşifî'nin
(ö. 910/1504)
ahlâka dair Farsça eseri.

Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu Ebü'l-Muhsin Mirza adına 900 (1495) yılında kaleme alınmıştır. *Ahlâk-ı Nâṣırî* ve *Ahlâk-ı Celâlî*'den sonra Farsça yazılmış ahlâk kitaplarının en meşhurlarından biri ve müellifinin eserleri arasında en çok beğenilenidir. Eser kırk bab üzerine düzenlenmiştir; her babda ibadet, ihlâs, sabır, sebat, istikamet, şefkat, merhamet, ihsan, sehavet, emanet, diyanet, adalet, şecaat gibi ahlâk ve fazilet kavramlarından biri ele alınmıştır. Bunların her biri tarif edildikten sonra zıt kavramlardan da faydalanılarak açıklamalar yapılmış, yer yer âyet, hadis, hikmetler ve atasözleriyle konuya uygun şiirler zikredilmiştir. Kitap, Şehzâde Ebü'l-Muhsin için yazıldığından öğütler ilk planda onu hedef almaktadır.

Ebû Muhammed Hasan b. Rûzbihân-ı Şîrâzî, *Ahlâk-ı Şemsî* (veya *Ahlâk-ı Şemsiyye*) adıyla esere bir nazire yazıp Şemseddin Muhammed Kurd'a ithaf etmişse de Kâşifî kadar başarılı olamamıştır. Bu nazirenin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lala İsmâil, nr. 237).

Ahlâk-ı Muhsinî, Doğu ülkelerinde ve özellikle Hindistan'da çok tutunmuş, başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillere çevrilmiştir. Eserin Türkçe'ye ilk tercümesi II. Selim zamanında, Azmî mahlasıyla tanınan Pîr Muhammed tarafından *Enîsü'l-ârifîn* adıyla yapılmıştır (1566). Mütercim eser üzerinde tasarrufta bulunarak ilâveler ve çıkarmalar yapmıştır. Bu tercümenin kütüphanelerimizde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1601; Hamidiye, nr. 629; Lala İsmâil, nr. 243; Şehid Ali Paşa, nr. 1533; İÜ Ktp., TY, nr. 283, 2745, 2757; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2246, 2280, 2281, 2302, 2303; Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Ktp., Muzaffer Ozak kitapları, liste I, nr. 246). Eser daha sonraki tarihlerde Ebü'l-Fazl Muhammed b. İdrîs ed-Defterî, şair Abdurrahman Firâkî, Hoca Sâdeddin'in oğlu Abdülaziz ve Osmanzâde Tâib tarafından da Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu tercümelerin bazı yazma nüshaları da kütüphanelerimizde bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3467; Ayasofya, nr. 2829; Nâfiz Paşa, nr. 848; Esad Efendi, nr. 1806; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan, nr. 2006/1; Râşid Efendi Ktp., nr. 1077; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2244, 2245). Osmanzâde Tâib'in *Ahlâk-ı Ahmedî* adıyla özet olarak yaptığı ve III. Ahmed'e sunduğu tercüme, 1840'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Hüseyin el-Kâşifî'nin bu eseri, şair ve tarihçi Âgehî Muhammed Rızâ (ö. 1874) tarafından Doğu Türkçesi'ne çevrilmiştir. *Ahlâk-ı Nâṣırî* ve *Ahlâk-ı Celâlî* gibi *Ahlâk-ı Muhsinî* de Avrupalı müsteşriklerin dikkatini çekmiş, belli başlı Batı dillerine kısmen veya tamamen tercüme edilmiş, bu diller-

Ahlâk-ı Muhsinî'nin Pîr Muhammed b. Ali tarafından yapılan tercümesinden bir sayfa
(Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1601, vr. 1ᵇ)

de üzerinde incelemeler yapılmıştır. Eserin İngilizce tercümesi ilk defa 1823 baskısı ile birlikte neşredilmiştir.

Çeşitli ülkelerin kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan *Ahlâk-ı Muhsinî*, bir kısmı taş basması olmak üzere Hindistan, İran ve diğer bazı ülkelerde birçok defa basılmış, Tahran'da bir ilmî neşri de yapılmıştır (1328 hş./1949).

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vâiz, *Ahlâk-ı Muhsinî*, Bombay 1300, Giriş; *Keşfü'z-zunûn*, I, 37-38; H. Ethé, *Târîh-i Edebiyyât-ı Fârsî* (trc. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş., s. 267, 269; Nefîsî, *Târîh-i Naẓm u Neṣr*, I, 404; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1591-1593; Hânbâbâ, *Fihrist*, I, 137-138; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 525; G. M. Wickens, "Aḵlāq-e Moḥsenī", *EIr.*, I, 724.

 M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

AHLÂK-ı NÂSIRÎ
(أخلاق ناصرى)

Nasîrüddîn-i Tûsî'nin
(ö. 672/1274)
ahlâk ve ahlâk felsefesiyle ilgili temel konuları ele alan Farsça eseri.

İsmâilî emîrlerinden Nâsırüddin Abdürrahîm b. Ebû Mansûr'un isteği üzerine muhtemelen 633 (1236) yılında yazılan eser, insanın ahlâkî şahsiyetini oluş-